

**Q.M. ABDULLAYEVA,
N.S. GAIPOVA,
M.A. GAFUROVA**

TIKUV BUYUMLARINI LOYIHALASH, MODELLASH VA BADIY BEZASH

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA‘LIMI MARKAZI**

**Q.M. ABDULLAYEVA N.S. GAIPOVA
M.A. GAFUROVA**

**TIKUV BUYUMLARINI LOYIHALASH,
MODELLASH VA BADIY BEZASH**

Kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma

2-nashr

**„IQTISOD-MOLIYA“ nashriyoti
Toshkent – 2012**

UDK: 004 (075)

37.24-2

A18

Abdullayeva, Qumri Madjitovna.

Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash: „Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar“ yo‘nalishidagi kollej talabalari uchun o‘quv qo‘llanma / Q. M. Abdullayeva, N. C. Gaipova, M.A. Gafurova; O‘zR oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi. — T.: Noshir, 2010. — 168- b.

I. Gaipova, Nasiba Sultonmurodovna,

II. Gafurova, Madina Alimdjanovna.

KBK 37.24-2я722

Taqrizchilar: **X. Z. ISMATULLAYEVA** — Nizomiy nomidagi TDPU, dotsent, t.f.n.,

M. TURSUNXO‘JAYEVA — I Toshkent Pedagogika kollejining oliy toifali o‘qituvchisi

Mazkur qo‘llanma kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun „Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash“ fani masalalarining bayoniga bag‘ishlangan. Undan o‘quvchilar ushbu fan asoslarini zamon talablariga muvofiq o‘rganishda foydalanishlari mumkin.

O‘quv qo‘llanma malakali kichik mutaxassis tayyorlaydigan „Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar“ yo‘nalishidagi kollej talabariga mo‘ljallangan bo‘lib, undan bolalar madaniyat markazlari to‘garak rahbarlari, shuningdek, shu sohaga qiziqqan keng kitobxonlar ommasi foydalanishlari mumkin.

ISBN 978-9943-353-33-6

© «Noshir» nashriyoti, 2010.

© «IQTISOD-MOLIYA» nashriyoti, 2012.

KIRISH

Ta'lim va tarbiya sohasidagi chuqur islohotlarni amalga oshirish, **„Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“** vazifalarini ro'yobga chiqarish, yuqori malakali kadr, barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda barcha ta'lim muassasalari oldiga murakkab, ko'p qirrali va mas'uliyatli vazifalar yuklangan.

O'zbekiston Respublikasining **„Ta'lim to'g'risida“**gi qonuni hamda „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“da o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini yangi tipdagi ta'lim muassasasi sifatidagi rivoji, pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilgan. Bu masalalarni hal etishda kasb-hunar kollejlari ishlab chiqarish ta'limini tashkil etish, ta'lim metodlarini tanlash va yangilarini ishlab chiqish davr talabi bo'lib qolmoqda.

Milliy dasturda ko'rsatib o'tilganidek, o'rta maxsus, kasb-hunar kollejlari o'quvchilarga o'zlari tanlagan kasb-hunar yo'nalishlari bo'yicha maxsus bilimlar beriladi va kasb-hunarga o'rgatiladi. Hozirgi kunda ikki mingga yaqin kasb-hunar kollejlari turli xil yo'nalishdagi kichik mutaxassislar tayyorlanmoqda.

Malakali kichik mutaxassis tayyorlaydigan kasb-hunar kollejlari qatoriga *„Maktabdan va sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar“* yo'nalishidagi kollejlarni kiritish mumkin. Mazkur kollejlarda mutaxassislik fanlariga kiruvchi **„Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash“** fani o'qitiladi.

Respublikamizdagi kichik tikuvchilik korxonalarini, qo'shma korxonalar va yakka buyurtma asosida tikish korxonalarini ishlab chiqaradigan mahsulotlar aholining kiyimga bo'lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qiladi. Shuning uchun oliy o'quv yurtlarida, kasb-hunar kollejlari, umumta'lim maktablarida, maktabdan tashqari muassasalarda talaba-yoshlarni tikuvchilik korxonalarida xizmat qilishga tayyorlash ishlariga hamda ta'lim muassasalarida olgan

mutaxassisligi bo'yicha bilim bera oladigan malakali kadrlar tayyorlashga e'tibor qaratilmoqda.

„Iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi barcha islohotlarimizning pirovard maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini tashkil qilib berishdan iboratdir. Aynan shuning uchun ham ma'naviy jihatdan barkamol yetuk rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy uyg'onish g'oyasini ro'yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimizning eng muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi“ (I.A.Karimov).

Hozirgi kunda boshqa iste'mol mahsulotlari kabi, kiyimga nisbatan yanada yuqori talablar qo'yilmoqda. Kiyimlarni loyihalash jarayonida ishlab chiqilayotgan kiyimning zamonaviyligi, shakli, detallari, ularning mutanosibligi, bezaklari hamda buyum chizmasini chizishda foydalaniladigan hisoblash formulalari, kiyimning tayyor holda kerakli shaklni ta'minlovchi detallarining grafik usullari yordamida qurish nazarda tutiladi.

Ushbu o'quv qo'llanma ayollar, erkaklar va bolalar kiyimlarini loyihalash, modellashga oid masalalarning bayoni bo'lib, maktab o'qituvchilari, pedagogika kasb-hunar kolleji o'quvchilari, maktabdan tashqari muassasalarning, tikuvchilik to'garaklarning rahbarlariga mo'ljallangan. Bundan tashqari, qo'llanmada bayon etilgan material yakka tartibda kiyim tikadigan keng kitobxonlar ommasini ham qiziqtirishi mumkin.

Bu qo'llanmaning boblarini yozishda **G.K.Hasanboyeva, I.O.Krimova, X.X.Komilova, N.K.Hamroyeva, G.V.Skachkova, L.V.Martoplyas, A.P.Rogova, L.P.Shershneva** kitoblarida bayon etilgan asosiy qoidalardan, „Pfaff Singer“ savdo uyining „Ayollar yengil kiyimini loyihalash va modellash“ kitoblaridan, rus tillarda nashr etilgan adabiyotlar hamda shu soha bo'yicha internet tizimidan olingan ma'lumotlardan foydalanildi.

O'quv qo'llanmada berilgan materiallardan amaliy ishda ijodiy foydalanish didni, tadbirkorlikni rivojlantirishga, kiyinish madaniyati tushunchasini kengaytirishga, kasbiy bilimlarni chuqurlashtirishga yordam beradi.

“TIKUV BUYUMLARINI LOYIHALASH, MODELLASH VA BADIY BEZASH“ FANINING MAQSAD VA VAZIFALARI

O‘zbekiston Respublikasidagi kichik tikuvchilik korxonalari, qo‘shma korxonalar va yakka buyurtma asosidagi tikuvchilik korxonalari keng iste‘molchilar ommasi ehtiyoji va didini qondiradigan xilma-xil kiyimlar ishlab chiqarmoqda. Bu sohani rivojlantirishda xizmat qiluvchi kichik mutaxassislarni kasb-hunar kollejarida tayyorlanadi. Ularga maxsus fan sifatida „**Tikuv buyumlarini loyihalash, modellash va badiiy bezash**“ fani o‘rgatiladi. Kiyimning asosiy andazalarini tayyorlash, modellar yaratish, asosiy andazalardan model andazalarini chiqarish va unga bezaklar tanlash shu fanning asosiy maqsadidir.

Loyihalash — bu murakkab ijodiy jarayon bo‘lib, unda har qanday buyumning, jumladan, kiyimning ham loyihasini ishlab chiqish ko‘zda tutilgan. Kiyimni loyihalash deganda, kiyimni tashkil etadigan detallar va materiallar kompleksi, shuningdek ularni o‘zaro ulab-tikib, muayyan o‘lchovdagi va shakldagi yaxlit buyum holiga keltirish usullari, vositalari tushuniladi. Loyihalash jarayonida buyumning hajmli detallarini, tekislikdagi tasvirini hosil qilishdan iborat bo‘ladi. Detallarning o‘lchov soni va shakli ular yig‘ilganda xuddi shu o‘lchov va ko‘rinishini beradi.

Kiyimlarni loyihalashda gavdadan o‘lchov olish qoidalari va o‘lchovlar asosida buyum asos chizmasini chizish, so‘ng chizmadan andaza chiqarib tayyorlash qoidalari o‘rgatiladi. Kiyimni loyihalash bilan turli muassasalar shug‘ullanadi. *Bular* — modalar uyi, tikuvchilik korxonalarining tajriba sexlari, maxsus loyihalash idoralari, ilmiy-tekshirish institutlari va laboratoriyalardir.

Kiyimlarni modellashtirishda kiyim modelini ijod qilish va asosiy andazadan model andazasini tayyorlash yo‘llari o‘rgatiladi. Bunda asos chizmasiga eskiz bo‘yicha model chiziqlari kiritilib, yangi model andazasi hosil qilinadi.

Kiyimlarni badiiy bezashda esa kiyimga turli bezaklarni kiyim turiga va vazifasiga qarab berib, ularni bezatish yo‘llari o‘rgatiladi. Bunda kiyimning assortimentiga, gazlamasiga, kiyimning kimga mo‘ljallanganligiga qarab, bezak unsurlarini tanlash ijodiy jarayon ekanligi yaqqol ko‘rinadi.

Kiyim haqida ma‘lumot

Kiyim tarixidan ma‘lumot. Zamonaviy kiyim murakkab tizim bo‘lib unga xos loyihalashning shakllanish qonuniyatlarini tushunmoq uchun, kiyimning uzoq o‘tmishdagi ko‘rinishi haqida ma‘lumotga ega bo‘lish kerak.

Kiyim hozirgi mukammal ko‘rinishiga murakkab bosqichlar orqali yetib kelgan. U odamzod rivojlanishining ilk bosqichlarida iqlim ta‘siridan himoya topmoq vositasi sifatida paydo bo‘lgan. Kiyimning dastlabki ko‘rinishlari ibtidoiy davr odamlarining qabila bo‘lib yashagan vaqtiga to‘g‘ri kel. Bu davrda insonlar daraxt barglari, poxollar, hayvon terilarini tanaga beldan bog‘lab yurishgan. Kiyim insonning ijtimoiy hayoti, mehnat faoliyati va ongining rivojlanishi tufayli rivojlanib bordi. Kiyimning keyingi ko‘rinishi turli o‘simlik va hayvonot mahsulotlaridan to‘qilgan oddiy gazlamalarni tanaga o‘rab yurishdan iborat edi. Qadimgi Gresiyada erkaklar kiyimi ikki qismdan — *xiton* va *gimatiydan* iborat bo‘lgan. Xiton — bu ichki kiyim bo‘lib, jun yoki zig‘ir tolali gazlamadan tayyorlangan. Erkaklar biror yumush bilan ko‘chaga chiqayotganda ustki kiyim — gimatiyini kiyib olishgan. Gimatiy to‘g‘ri to‘rtburchak shakldagi, 1,7x4 m o‘lchamdagi gazlamadan iborat bo‘lib, uni yelka ustida bog‘lab yoki yelkaga tashlab quyib, gavdaning tabiiy go‘zalligi va harakat bemalolligini ko‘rsatadigan hamda unga xalaqit bermaydigan nafis taxlamalar tushirib *drapirovka* qilib qo‘yilgan (1-rasm, a).

Ayollar kiyimi ham erkaklar kiyimiga o‘xshab ikki qismdan iborat bo‘lib, ular kiyimi yopiqroq va uzunroq bo‘lgan. Ichki kiyimi — *xiton* va ustki kiyimi *peplos* deb atalgan. Peplos 1,5x3,5 m o‘lchamdagi gazlamadan iborat bo‘lgan (1-rasm, b).

Qadimgi yunonlar va rimliklar bunday burmalangan kiyimlarni ustalik va yuqori did bilan bajarganlar.

Tabiatshunoslik, samo fanlarining kelib chiqishi kiyimga o'z ta'sirini o'tkazgan. Kiyim gazlamasi turlari paydo bo'lgan (yupqa, qalin, shoyi, ip tolali gazlamalar). Keyinchalik kiyimda tananing qismlariga alohida gazlamalarni o'rab tayyorlash, bo'ylab biriktirish mehnat qilish uchun ancha qulaylik tug'dirgan.

Ayniqsa, ignaning kelib chiqishi kiyim qismlarini biriktirib tikishda uning takomillashishiga olib kelgan. XIII asrga kelib kiyimda *yoqalar*, *yeng*, *manjetlar*, *cho'ntaklar*, *taqilmalar* shakllangan. Bu vaqtga kelib kiyimning tashqi ko'rinishida, gazlamasida, bichilishida o'zgarishlar tez rivojlangan. Kiyimning gavdaga yopishgan, etaklari hajmli, qavatli ko'rinishlari, gazlamalarning *atlas*, *barxat*, *movut* kabi turlari paydo bo'lgan.

Yevropa mamlakatlarida feodalizm mustahkam qaror topgan o'rta asrlar davrida maxsus estetik ideal va shunga mos kostyum harakteri tarkib topgan. Odamzot gavdasining go'zalligidan zavqlanish nomunosib va gunoh ish hisoblanib, gavdani qo'poldan-qo'pol, og'ir, keyinchalik esa cho'ziq shakllarga o'rab tashlangan. Tor, yuqori qismi qator-qator murakkab taxlamalardan iborat, orqa etagi juda uzun, ko'ylak baland konussimon bosh-kiyim va nihoyatda cho'ziq poyafzal bilan birga qo'shilgan holda qaddi-qomat ko'rinishini o'zgartirib yuborar edi (1-rasm, v).

1- rasm.

2-rasm.

3-rasm.

Oʻrta asrlarda kostyum gavdani turli vositalar (shnurlar, korsetlar) yordamida qattiq qisib, tabiiy shakldan uzoqlashtiradigan „gʻilof“ sistemasi rivoj topishini boshlab berdi.

Uygʻonish davrida (XVI-XVII asrlar) estetik dunyoqarashni qayta baholash yuz berdi, yaʼni gumanistik ideologiyalar shakllandi. Bu davrda ayollar kiyimi juda noqulay — qattiq, harakatga xalaqit beradigan holatda boʻlgan. Ikki qavatli kiyim bir vaqtda kiyilib, beldan etak qismiga karkas yordamida konussimon shakl koʻrinishida boʻlgan. Yubka qismida hech qanday burmalar boʻlmay, karkasga tortib qoʻyilgan. Koʻylakning yuqori lif qismi juda tor boʻlib, pastga tomon burchak shaklida tugallangan edi. Bu davrda ayollar belni xipcha qilib koʻrsatish maqsadida *korsetlar* kiyishgan (2-rasm).

Erkaklar kiyimi esa sipo va sodda koʻrinishda boʻlgan. Kashtali koʻylak, keng kamzul, triko va kalta shar shakliga oʻxshab ketuvchi pantolonlar kiyilgan (3-rasm).

XVIII asr (Barokko davri) larga kelib kiyimda xashamatdorlik juda avj oldi. Bu davr ayollarining kiyimi shakllarining nazokatlilik, murakkabligi bilan va gʻaroyib jimjimadorligi bilan farq qilgan. Kostyumda gavdaning *bel qismi*, *koʻkrak*, *boʻksa* koʻzga tashlanib turgan. Kostyum yengil, nozik boʻlib, boshdan-oyoq unga gul tikilgan, tyuldan, gazsimon materialdan, toʻqima toʻrdan, „koʻpchitib“ qoʻygandek bezatilgan. Ayollar koʻylagining bezagiga alohida eʼtibor berilgan. Ustki koʻylak koʻkrak qismida bantlar bilan mahkamlangan. Bantlar ketma-ketlikda joylashgan, yaʼni avval kattalari, bel tomon esa mayda bantlar mahkamlab qoʻyilgan. Ayollar kiyimi ikki *kamiza* va *kotta* qismlardan iborat boʻlgan. Kotta degani, ustki kiyim boʻlib, yuqori qismi juda tor va yon yoki orqada shnurli taqilmasi boʻlgan, yenglari ham juda tor va uzun boʻlib, yubka qismi esa boʻlaklardan iborat juda keng va uzun shleyflar bilan yakunlangan (4-rasm).

Bu davr erkaklar ichki kiyimlari *kamiza*, ustki kiyimi *plash* esa *tabar* deb yuritilgan. Tabarlarda yon chok bo‘lmagan va bu kiyim juda e‘zozlangan. Erkaklar kiyimida ham hashamatdorlik sezilib turgan.

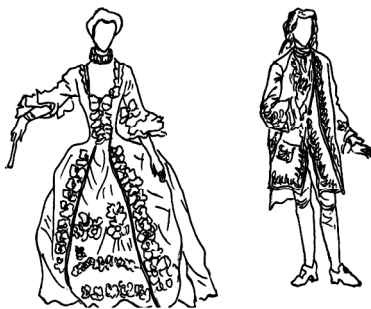
XIX asr boshlanishi san‘atda, shuningdek, kiyimda ampir uslubi bo‘lishi bilan xarakterlanadi. Bu davr uchun fan va texnikaning gurkirab taraqqiy etishi, yangi-yangi materiallar, tikuv mashinasi paydo bo‘lishi xarakterli edi.

Kostyumda qator-qator shakllar, siluetlar, karkaslardan (korset va krinolindan) xalos bo‘lish va gavadani erkin ko‘rsatish sekin-asta sezila boshlandi. Erkaklar tik yoqali oq ko‘ylak, galstuk yoki sharf, frak kiya boshlaganlar. Ayollar kiyimi oddiy va sipo ko‘rinishga ega edi. Kostyumning bel qismi yuqoriroqda bo‘lib, yubka qismi esa shleyf, yumshoq taxlamlardan iborat bo‘lgan. Tantanali kiyimlar juda ochiq va uzun shleyfli qilib tikilgan (5-rasm).

Kostyumning bunday tikilishidan maqsad odam harakatlariga maksimal darajada mos bo‘lishdan, odamni ezmaslik, uni o‘ziga bo‘ysundirmaslikdan, balki uning hayotiy manfaatlari izidan borishdan, individuallikni ro‘yobga chiqarishdan iborat bo‘lgan.

XX asrda dunyo bo‘layotgan voqealar kiyimga o‘z ta‘sirini o‘tkazdi. Shu asrning 20-yillar kiyimida ixchamlashtirish, uzunligini kaltalashtirish, etaklarini toraytirish, oddiy bichimlilikni ko‘rish mumkin.

30-40-yillardan so‘ng kiyimni kiyilish o‘rniga qarab uslub bo‘yicha kiyiladigan bo‘ldi, ya‘ni *klassik*, *sport*, *fantaziya* uslubi va keyinchalik *erkin uslub* paydo bo‘ldi.

4-rasm.

5-rasm.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/uz/asar/194> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/194> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/194>